অধ্যায় ৪ ঃ ভাৰতীয় সংবিধানৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্যসমূহ

অধ্যায় গাঁথনি

৪.১ উদ্দেশ্য
৪.২ পৰিচয়
৪.৩ ভাৰতীয় সংবিধানৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্যসমূহ
৪.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
৪.৫ অধিক জানিবলৈ
৪.৬ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান
৪.৭ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৪.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- ভাৰতীয় সংবিধানৰ একক বৈশিষ্ট্যসমূহ বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব।
- ভাৰতীয় সংবিধানৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্যসমূহ যেনে দীৰ্ঘতম সংবিধান, যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় আৰু একাত্মক বৈশিষ্ট্যসমূহৰ সংমিশ্ৰণ আদি বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব।

৪.২ পৰিচয়

আমি জানো যে ১৯৪৭ চনৰ ১৫ আগষ্টৰ দিনা ভাৰতত ইংৰাজ শাসনৰ অন্ত পৰিছিল আৰু দেশ বিভাজনৰ পিছত ভাৰতবৰ্ষ আৰু পাকিস্তান নামৰ দুখন স্বাধীন দেশৰ হাতলৈ ক্ষমতা হস্তান্তৰিত কৰা হৈছিল। ১৯৫০ চনৰ ২৬ জানুৱাৰীত ভাৰতবৰ্ষই এখন নতুন সংবিধান গ্ৰহণ কৰিলে আৰু এখন সাৰ্বভৌম, সমাজবাদী, ধৰ্মনিৰপেক্ষ, গণতান্ত্ৰিক প্ৰজাতন্ত্ৰলৈ ৰূপান্তৰিত হ'ল। এখন দেশৰ সংবিধানখন কেৱল দেশখনৰ মৌলিক আইনেই নহয় ই সামাজিক, ৰাজনৈতিক আৰু অৰ্থনৈতিক ব্যৱস্থাসমূহৰ দাপোনস্বৰূপ। ভাৰতীয় সংবিধানৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্যসমূহ সংবিধানৰ আদৰ্শগত ভেঁটিৰ ভিত্তিত গঢ় লয়। এই অধ্যায়টিত আমি ভাৰতীয় সংবিধানৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্যসমূহৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিছোঁ।

৪.৩ ভাৰতীয় সংবিধানৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্যসমূহ

এখন দেশৰ সংবিধানখন কেৱল দেশখনৰ মৌলিক আইনেই নহয় ই সামাজিক, ৰাজনৈতিক আৰু অৰ্থনৈতিক ব্যৱস্থাসমূহৰ দাপোনস্বৰূপ। এখন দেশৰ সংবিধানৰ লগত আন এখন দেশৰ সংবিধান নিমিলে। এটা বিশেষ পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থাৰ ভিত্তিত এখন সংবিধানে গঢ় লয়। বিভিন্ন কাৰণত ভাৰতীয় সংবিধান অনন্য। বিশেষ কিছুমান অৱয়বে ভাৰতীয় সংবিধানখন পৃথিৱীৰ আনবিলাক সংবিধানৰ পৰা পৃথক কৰিছে। তলত ভাৰতীয় সংবিধানৰ লক্ষ্যনীয় প্ৰধান বৈশিষ্ট্যসমূহ -

- **লিখিত সংবিধানঃ**

  ভাৰতীয় সংবিধানখন এখন লিখিত দলিল। সংবিধানখনৰ খচৰা প্ৰস্তুত কৰিবৰ বাবে ড° বি.আৰ. আম্বেদকাৰৰ সভাপতিত্বত সাংবিধানিক সভাই এখন খচৰা প্ৰস্তুতকাৰী সমিতি গঠন কৰি দিছিল। সাংবিধানিক সভাখন হ'ল পৰোক্ষ নিৰ্বাচনৰ দ্বাৰা নিৰ্বাচিত এটা প্ৰতিনিধিত্বমূলক নিকায়। ইয়াত ৩৮৯ জন সদস্য আছিল তাৰে ২৯৬ জনক বৃটিছ ভাৰতৰ পৰা নিৰ্বাচন কৰা হৈছিল আৰু ৯৩ জন আছিল স্বদেশী ৰাজ্যসমূহৰ প্ৰতিনিধি। ১৯৪৬ চনত সাংবিধানিক সভাৰ নিৰ্বাচন অনুষ্ঠিত কৰা হৈছিল। আৰু ড° ৰাজেন্দ্ৰ প্ৰসাদক সাংবিধানিক সভাৰ সভাপতি নিৰ্বাচন কৰা হৈছিল। খচৰা সমিতিয়ে সংবিধানখনৰ খচৰা প্ৰস্তুত কৰে। বহু কষ্টৰ মূৰত ১৯৪৯ চনৰ ২৬ নৱেম্বৰ দিনা নতুন সংবিধানখন গ্ৰহণ কৰা হয়। ১৯৫০ চনৰ ২৬ জানুৱাৰীৰ পৰা ভাৰতীয় সংবিধানখন বলবৎ কৰা হয়।

- **দীৰ্ঘতম সংবিধানঃ**

  ভাৰতীয় সংবিধানখন পৃথিৱীৰ ভিতৰতে দীৰ্ঘতম, সবাতোকৈ বৃহৎ আয়তনৰ আৰু পুংখানুপুংখ। আৰম্ভণিতে ইয়াত ২২ টা ভাগত বিভক্ত ৩৯৫ টা অনুচ্ছেদ আৰু ৮ টা অনুসূচী আছিল। বৰ্তমান ইয়াৰ অনুচ্ছেদৰ সংখ্যা ৪৪৪, ২৪ টা ভাগত বিভক্ত আৰু ইয়াৰ অনুসূচীৰ সংখ্যা ১২ টা। ভাৰতীয় সংবিধানত আছে মৌলিক অধিকাৰসমূহৰ পুংখানুপুংখ বিৱৰণ, ৰাষ্ট্ৰৰ নিৰ্দেশাত্মক নীতিসমূহ, কেন্দ্ৰ আৰু ৰাজ্যৰ মাজত ক্ষমতাৰ বিতৰণ, চৰকাৰী ভাষা, নিৰ্বাচন আদি বিভিন্ন বিষয়।

- **আংশিকভাৱে অনমনীয়, আংশিকভাৱে নমনীয়ঃ**

  ভাৰতীয় সংবিধানখন অতি অনমনীয়ও নহয়, অতি নমনীয়ও নহয়। নমনীয় সংবিধানত সাধাৰণ বিধায়িনী মণ্ডলৰ সহায়তে ইয়াৰ চৰ্তসমূহ সংশোধন বা কিঞ্চিৎ পৰিবৰ্তন কৰিব পাৰি। কিন্তু অনমনীয় সংবিধানত সংশোধন বা পুনৰ বিবেচনাৰ ক্ষেত্ৰত এটা বিশেষ পদ্ধতিৰ প্ৰয়োজন। সংশোধনৰ ক্ষেত্ৰত ভাৰতীয় সংবিধানে তিনিটা পদ্ধতি প্ৰয়োগ কৰে -

  (১) কিছুমান ব্যৱস্থা সংসদৰ গৰিষ্ঠ সংখ্যক সদস্যই সাধাৰণভাৱে সংশোধন কৰিব পাৰে।

  (২) কিছুমান ব্যৱস্থা সংসদৰ এটা বিশেষ সংখ্যাগৰিষ্ঠতাৰ সহায়ত সংশোধন কৰিব পাৰি।

  (৩) যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰিত্ৰ থকা কিছুমান ব্যৱস্থা আকৌ সংসদ আৰু ৰাজ্যিক বিধান সভাৰ

যুটীয়া প্ৰচেষ্টাৰেহে সংশোধন কৰিব পাৰি।

ভাৰতীয় সংবিধানখনে পৰিবৰ্তনশীল পৰিস্থিতিৰ লগত যাতে খাপ খাব পাৰে সেই উদ্দেশ্যেৰে সংবিধানৰ ৰচয়িতাসকলে এই কৌশলটো অৱলম্বন কৰিছিল। সেয়েহে ভাৰতীয় সংবিধানখনক অনমনীয় আৰু নমনীয় চৰ্তৰ এটা সংমিশ্ৰন বুলি কোৱা হয়।

- **সংবিধানৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব**

আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ নিচিনাকৈ গ্ৰেট বৃটেইনৰ বিপৰীতে ভাৰতীয় সংবিধানখন শ্ৰেষ্ঠত্বৰ ভিত্তিত প্ৰতিষ্ঠিত। সংবিধানখনেই হ'ল দেশৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ আইন। ন্যায়পালিকা, কাৰ্যপালিকা আৰু বিধান পৰিষদ চৰকাৰৰ এই তিনিওটা বিভাগকে সংবিধানখনে নিয়ন্ত্ৰণ কৰি ৰাখে। ইয়াৰ কোনো এটায়ে সংবিধানখনক অৱমাননা কৰিব নোৱাৰে।

- **যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় আৰু একাত্মক বৈশিষ্ট্যসমূহৰ সংমিশ্ৰণ**

ভাৰতীয় সংবিধানখনে ভাৰতক এখন আংশিকভাৱে একাত্মক আৰু আংশিকভাৱে যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰ হিচাপে প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে। সংবিধানখনৰ ক'তো অৱশ্যে 'যুক্তৰাষ্ট্ৰীয়ত্ব' শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰা নাই। ই ভাৰতবৰ্ষক এখন 'ৰাজ্যসংঘ' (Union of States) বুলি বৰ্ণনা কৰিছে। ভাৰতীয় সংবিধানৰ একক বৈশিষ্ট্যসমূহৰ বাবে, কোনো কোনো বিশেষজ্ঞই ইয়াক এখন অৰ্দ্ধযুক্ত ৰাজ্য অৰ্থাৎ Quasi-Federal State বুলি ক'ব খোজে। ভাৰতীয় যুক্তৰাষ্ট্ৰবাদক "Co-operative Federalism" (সহযোগিতাপূৰ্ণ যুক্তৰাষ্ট্ৰবাদ) বুলিও কোৱা হয়। ভাৰতীয় সংবিধানৰ যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বৈশিষ্ট্যসমূহৰ ভিতৰত নিম্নলিখিত চৰিত্ৰসমূহ অন্তৰ্ভূক্ত কৰিব পাৰি - লিখিত সংবিধান, সংবিধানৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠতা, ক্ষমতাৰ বিতৰণ, ৰাজ্য আৰু কেন্দ্ৰৰ মাজৰ সম্পৰ্ক, শক্তিশালী ন্যায়পালিকা, দুই সদনযুক্ত সংসদ ইত্যাদি। কিন্তু ভাৰতবৰ্ষক সঁচা অৰ্থত যুক্তৰাষ্ট্ৰ বুলি ক'ব নোৱাৰি। কাৰণ ইয়াত বহুতো অ-যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় অবয়ব পৰিলক্ষিত হয়। এই অ-যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বা একক বৈশিষ্ট্যসমূহৰ (Unitary features) সমূহৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য হ'ল - শক্তিশালী কেন্দ্ৰ, সংবিধান সংশোধনৰ কেইটামান কঠোৰ প্ৰক্ৰিয়া, এক নাগৰিকত্ব, সৰ্বভাৰতীয় লোকসেৱা ব্যৱস্থা, একেধৰণৰ ন্যায়পালিকা, ৰাষ্ট্ৰপতিৰ জৰুৰীকালীন অধিকাৰ, ৰাজ্যসমূহত ৰাজ্যপাল নিযুক্তি ইত্যাদি। সেয়েহে ভাৰতীয় সংবিধানক যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় আৰু একাতমক অবয়বৰ সংমিশ্ৰন বুলি ক'ব পাৰি।

- **সংসদীয় চৰকাৰ**

ভাৰতীয় সংবিধানে বৃটিছ আৰ্হিৰ সংসদীয় চৰকাৰৰ ব্যৱস্থা প্ৰতিষ্ঠা কৰি গৈছে। সংসদীয় চৰকাৰী ব্যৱস্থাত দেশৰ মুৰব্বীজন নামমাত্ৰহে। সংখ্যা গৰিষ্ঠ দলৰ নেতা প্ৰধান মন্ত্ৰীজনাহে প্ৰকৃত কাৰ্যবাহী ক্ষমতাৰ গৰাকী। যদিও ভাৰতবৰ্ষত ৰাষ্ট্ৰপতি গৰাকীক পৰোক্ষভাৱে জনসাধাৰণেই নিৰ্বাচন কৰে, তেওঁ প্ৰকৃততে নামতহে মুৰব্বী, প্ৰকৃত ক্ষমতাৰ অধিকাৰী হ'ল প্ৰধানমন্ত্ৰী গৰাকীহে।

- **ধৰ্মনিৰপেক্ষতা**

ভাৰতীয় সংবিধানৰ আন এটা উল্লেখযোগ্য চৰিত্ৰ হ'ল ইয়াৰ ধৰ্ম-নিৰপেক্ষতা। ১৯৭৬

চনৰ ৪২ তম সংশোধনীৰ যোগেদি 'ধৰ্ম-নিৰপেক্ষ' শব্দটো প্ৰস্তাৱনাত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হয়। ভাৰতবৰ্ষই কোনো ধৰ্মকে দেশৰ নিজস্ব ধৰ্ম বুলি গণ্য নকৰে। বৰঞ্চ সকলো ধৰ্মকে সম দৃষ্টিৰে চায়। সকলো মানুহকে চিন্তা, অভিব্যক্তি প্ৰকাশ, বিশ্বাস আৰু ধৰ্মীয় ৰীতি-নীতিৰ ক্ষেত্ৰত পূৰ্ণ স্বাধীনতা দিয়া হৈছে আৰু ৰাষ্ট্ৰই ধৰ্ম, জাতি, গোষ্ঠী আদিৰ ভিত্তিত কোনো লোককে কেতিয়াও বৈষম্যমূলক দৃষ্টিৰে নাচায়।

- **মৌলিক অধিকাৰৰ ব্যৱস্থা**

  সংবিধানৰ তৃতীয় অধ্যায়ৰ ১২ পৰা ৩৫ নম্বৰ অনুচ্ছেদসমূহত মৌলিক অধিকাৰসমূহ উল্লেখ কৰা হৈছে। আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ সংবিধানৰ 'অধিকাৰ পত্ৰ' (Bill of Rights) দ্বাৰা ভাৰতীয় সংবিধান ৰচয়িতাসকল অনুপ্ৰাণিত হৈছিল। মৌলিক অধিকাৰসমূহ অত্যন্ত নায্য। উচ্চতম ন্যায়ালয় ভাৰতীয়সকলৰ অধিকাৰ আৰু স্বাধীনতাৰ অভিভাৱক স্বৰূপ। এইবোৰ অৱশ্যে শেষ কথা নহয়। চৰকাৰে ৰাজহুৱা শৃংখলা আৰু নৈতিকতাৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি মৌলিক অধিকাৰসমূহৰ ওপৰত যুক্তিসংগত বাধা-নিষেধ আৰোপ কৰিব পাৰে। মৌলিক অদিকাৰৰ বিশেষত্ব এয়ে যে ৰাষ্ট্ৰৰ অনাধিকাৰ হস্তক্ষেপৰ পৰা নাগৰিকসকলৰ স্বাধীনতা আৰু আছুতীয়া সা-সুবিধাসমূহ উপভোগ কৰাত সুৰক্ষা প্ৰদান কৰে। আৰম্ভণিতে সংবিধানে ৭ টা মৌলিক অধিকাৰ ঘোষণা কৰিছিল। কিন্তু ১৯৭৮ চনৰ ৪৪ তম সংশোধনীৰ যোগেদি 'সম্পত্তিৰ অধিকাৰ'টো মৌলিক অধিকাৰৰ তালিকাৰ পৰা বিলুপ্ত কৰা হয়। বৰ্তমান মৌলিক অধিকাৰৰ সংখ্যা ছটা -

  সমতাৰ অধিকাৰ (অনুচ্ছেদ ১৪ ৰ পৰা ১৮)
  স্বাধীনতাৰ অধিকাৰ (অনুচ্ছেদ ১৯ ৰ পৰা ২২)
  শোষণৰ বিৰুদ্ধে অধিকাৰ (অনুচ্ছেদ ২৩ আৰু ২৪)
  ধৰ্মৰ অধিকাৰ (অনুচ্ছেদ ২৫ ৰ পৰা ২৮)
  সাংস্কৃতিক আৰু শৈক্ষিক অধিকাৰ (অনুচ্ছেদ ২৯ আৰু ৩০)
  সাংবিধানিক প্ৰতিকাৰৰ অধিকাৰ (অনুচ্ছেদ ৩২)

- **মৌলিক কৰ্তব্য**

  ১৯৭৬ চনৰ ৪২ তম সংশোধনী আইনৰ যোগেদি মৌলিক কৰ্তব্যসমূহ সংবিধানৰ চতুৰ্থ অধ্যায়ৰ ৫১ নম্বৰ অনুচ্ছেদত সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে। আৰম্ভণিতে ভাৰতীয় সংবিধানত মৌলিক কৰ্তব্যসমূহ অন্তৰ্ভূক্ত হোৱা নাছিল। ২০০২ চনৰ ৮৬ তম সংবিধান সংশোধনীৰ যোগেদি আৰু এটা মৌলিক কৰ্তব্য সংযোজন কৰা হয়। বৰ্তমান সৰ্বমুঠ ১১ টা মৌলিক কৰ্তব্য সংবিধানত উল্লেখ আছে। মৌলিক কৰ্তব্যসমূহ অত্যন্ত আৱশ্যকীয়। দেশৰ সৰ্বাংগীন উন্নতিৰ বাবে এই কৰ্তব্যসমূহ পালন কৰাটো নাগৰিকসকলৰ অৱশ্যে কৰ্তব্য। অৱশ্যে এই কৰ্তব্যসমূহ পালন কৰাটো নাগৰিকসকলৰ বাবে আইনগতবাৰে বাধ্যতামূলক নহয়। ভাৰতৰ সংবিধানৰ প্ৰতি আনুগত্য প্ৰকাশ কৰা আৰু ইয়াৰ আদৰ্শ আৰু প্ৰতিষ্ঠানসমূহ , ৰাষ্ট্ৰীয় পতাকা, ৰাষ্ট্ৰীয় সংগীত আদিক সন্মান প্ৰদৰ্শন কৰা, প্ৰয়োজনীয় সময়ত দেশৰ প্ৰতিৰক্ষাকে ধৰি আন আন

জাতীয় সেৱাৰ বাবে আগবাঢ়ি অহা, বৈজ্ঞানিক মানসিকতা, মানৱতাবোধ, অনুসন্ধান আৰু সংস্কাৰ মনোভাবৰ উন্নয়ন ঘটোৱা, ৰাজহুৱা সম্পত্তি ৰক্ষণা-বেক্ষন আৰু হিংস্ৰতা পৰিত্যাগ কৰা, ভাৰতৰ সংমিশ্ৰিত সংস্কৃতিৰ ঐশ্বৰ্য্যশালী ঐতিহ্য উপলব্ধি আৰু সংৰক্ষণ কৰা ইত্যাদি।

- **ৰাষ্ট্ৰ পৰিচালনাৰ নির্দেশাত্মক নীতি**

  ৰাষ্ট্ৰ পৰিচালনাৰ নীতিসমূহ আমাৰ সংবিধানৰ চতুৰ্থ অধ্যায়ৰ ৩৬ ৰ পৰা ৫১ নম্বৰ অনুচ্ছেদত উল্লেখ কৰা হৈছে। এই নির্দেশাত্মক নীতিসমূহ আমাৰ দেশৰ শাসনৰ ক্ষেত্ৰত অত্যাৱশ্যকীয় আৰু আইন প্ৰণয়নৰ ক্ষেত্ৰত এইবোৰ নীতি প্ৰয়োগ কৰাটো চৰকাৰৰ কর্তব্য। এই নীতিসমূহৰ প্ৰধান লক্ষ্য হ'ল যথোপযুক্ত ৰাষ্ট্ৰীয় হস্তক্ষেপৰ যোগেদি সামাজিক আৰু অর্থনৈতিক স্বাধীনতা নিশ্চিত কৰা। ৰাষ্ট্ৰ পৰিচালানাৰ নির্দেশাত্মক নীতিসমূহক সমাজবাদী আৰু অর্থনৈতিক নীতি, গান্ধীবাদী নীতি, আৰু আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় নীতি আদি ভাগত শ্ৰেণীবিভাগ কৰিব পাৰি।

- **স্বাধীন আৰু নিৰপেক্ষ ন্যায়পালিকা**

  ভাৰতীয় সংবিধানৰ মৌলিক অবয়বটো হ'ল স্বাধীন ন্যায়পালিকা। ন্যায়পালিকা, কার্যপালিকা আৰু বিধায়িনী মণ্ডলৰ পৰা পৃথক কৰি ৰখা হৈছে। উচ্চতম ন্যায়ালয় আৰু উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ বিচাৰকসকলৰ কার্যকাল নির্দিষ্ট আৰু সাধাৰণ ব্যৱস্থাৰ যোগেদি বিচাৰকসকলক আঁতৰাব নোৱাৰি। বিচাৰকসকলৰ কাম-কাজ সম্পর্কে আলোচনা কৰাৰ অধিকাৰ বিধান সভা আৰু সংসদৰ সদস্যসকলৰ নাই। গণতন্ত্ৰৰ সফলতাৰ বাবে ন্যায়পালিকাৰ স্বাধীনতা অত্যন্ত প্ৰয়োজনীয়।

- **ৰাজ্য আৰু কেন্দ্ৰৰ মাজত ক্ষমতাৰ বিতৰণ**

  ভাৰতীয় সংবিধানৰ আন এটা গুৰুত্বপূর্ণ বৈশিষ্ট্য হ'ল কেন্দ্ৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ মাজত কেন্দ্ৰীয় সূচী, ৰাজ্যিক সূচী আৰু সমবর্তী সূচী এই তিনিটা ভাগত ক্ষমতাৰ বিতৰণ। এই প্ৰয়োজনীয় চর্তটো সংবিধানৰ ৭ ম অনুসূচীৰ অন্তর্ভূক্ত।কেন্দ্ৰীয় সূচীত উল্লেখ থকা বিষয়সমূহৰ ওপৰত আইন প্ৰণয়নৰ সম্পূর্ণ ক্ষমতা কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰক অর্পণ কৰা হৈছে। ৰাজ্যিক সূচীত উল্লেখ থকা বিষয়সমূহৰ ওপৰত আইন প্ৰণয়নৰ সম্পূর্ণ ক্ষমতা দুয়োখন চৰকাৰক অর্পণ কৰা হৈছে। সংবিধানৰ তিনিখন সূচীত উল্লেখ নথকা অৱশিষ্ট বিষয়সমূহৰ ওপৰত আইন প্ৰণয়নৰ ক্ষমতা কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে লাভ কৰে।

- **প্ৰাপ্তবয়সস্কৰ সার্বজনীন ভোটাধিকাৰ**

  ভাৰতীয় সংবিধানত প্ৰাপ্তবয়স্কৰ বাবে সার্বজনীন ভোটাধিকাৰৰ ব্যৱস্থা আছে। ১৮ বছৰ বা ততোধিক বয়সৰ ধর্ম, জাতি, জাত, বর্ণ, লিংগ নির্বিশেষে সকলো প্ৰাপ্তবয়স্ক লোকৰে নির্বাচন প্ৰক্ৰিয়াত অংশগ্ৰহণ কৰাৰ অধিকাৰ আছে।

- **একক নাগৰিকত্ব**

  নাগৰিকসকলৰ মাজত ঐক্য আৰু একত্বৰ মনোভাব গঢ়ি তুলিবৰ বাবে ভাৰতীয় সংবিধানৰ

ৰচয়িতাসকলে ইয়াৰ নাগৰিকসকলৰ বাবে একক নাগৰিকত্ব ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিছে। আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ দৰে যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় ব্যৱস্থাটো একক নাগৰিকত্ব এটা তাৎপৰ্যপূৰ্ণ ব্যৱস্থা। ইয়াৰ অৰ্থ এয়েই যে এই দেশৰ সকলো নাগৰিক কেৱল ভাৰতীয় নাগৰিকহে।

- **জৰুৰীকালীন অৱস্থাৰ অধিকাৰ**

ভাৰতীয় সংবিধানত যিকোনো জৰুৰীকালীন অৱস্থাৰ লগত খাপ-খাব পৰাকৈ জৰুৰীকালীন অৱস্থাৰ অধিকাৰ সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে। এই ক্ষমতা আমাৰ দেশৰ ৰাষ্ট্ৰপতিৰ হাতত ন্যস্ত। ভাৰতবৰ্ষত তিনি ধৰণৰ জৰুৰী ক্ষমতা আছে -

(১) জাতীয় জৰুৰী কালীন অৱস্থা (অনুচ্ছেদ ৩৫২)

(২) ৰাজ্যিক জৰুৰী কালীন অৱস্থা (অনুচ্ছেদ ৩৬০) আৰু

(৩) আৰ্থিক জৰুৰী কালীন অৱস্থা (অনুচ্ছেদ ৩৬০)।

এইবিলাকেই হ'ল ভাৰতীয় সংবিধানৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্য। দেশৰ জনসাধাৰণ সুবিধাৰ বাবে সংবিধান ৰচয়িতাসকলে প্ৰয়োজনীয় সালসলনিৰ অন্তত এই বিশেষ বৈশিষ্ট্যসমূহ ভাৰতীয় সংবিধানত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে।

জানি থোৱা ভাল

জাতীয় জৰুৰী অৱস্থা (অনুচ্ছেদ ৩৫২), ১৯৬২, ১৯৭১ আৰু ১৯৭৫ চনত মুঠতে তিনিবাৰ ঘোষণা কৰা হৈছিল। ৰাজ্যত সাংবিধানিক অচল অৱস্থাৰ বাবে জৰুৰী অৱস্থা বা ৰাষ্ট্ৰপতি শাসন বিভিন্ন ৰাজ্যত বহুবাৰ ঘোষণা কৰা হৈছে। অৱশ্যে আজিলৈকে অৰ্থসংক্ৰান্ত জৰুৰী অৱস্থা ঘোষণা কৰিব লগা হোৱা নাই।

চিন্তা-চৰ্চা কৰক ৪.১

আপুনি জানানে জাতীয় জৰুৰী অৱস্থা ভাৰতত কিমান বাৰ ঘোষণা কৰা হৈছে? এনে জৰুৰী অবস্থা ঘোষণাৰ অন্তৰালত থকা কাৰণসমূহ বিচাৰি উলিয়াওক।

.....

.....

.....

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ঃ ভাৰতীয় সংবিধানৰ অনুসূচীৰ সংখ্যা ..... টা।

(খালী ঠাই পূৰণ কৰক)

প্ৰশ্ন নং ২ঃ ভাৰতীয় যুক্তৰাষ্ট্ৰবাদক "Co-operative Federalism" (সহযোগিতাপূৰ্ণ যুক্তৰাষ্ট্ৰবাদ) বুলিও কোৱা হয়। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

.....

প্ৰশ্ন নং ৩ঃ ভাৰতীয় সংবিধানত সন্নিবিষ্ট যিকোনো চাৰিটা মৌলিক কৰ্তব্য উল্লেখ কৰক।

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৪ঃ ভাৰতীয় সংবিধানৰ চাৰিটা বৈশিষ্ট্য লিখক।

.....

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৫ঃ ভাৰতীয় সংবিধানৰ চাৰিটা একক বৈশিষ্ট্য(Unitary Features) উল্লেখ কৰক।

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৬ঃ কোনটো সংশোধনীৰ যোগেদি 'সম্পত্তিৰ অধিকাৰ'টো মৌলিক অধিকাৰৰ তালিকাৰ পৰা বিলুপ্ত কৰা হয়।

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৭ঃ কেন্দ্ৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ মাজত ক্ষমতাৰ বিতৰণ কৰা তিনিটা সূচীৰ নাম উল্লেখ কৰক।

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৮ঃ ভাৰতীয় সংবিধানৰ এক বৈশিষ্ট্য হিচাপে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ হাতত ন্যস্ত জৰুৰীকালীন ক্ষমতাৰ বিষয়ে চমুকৈ লিখক।

.....

.....

.....

৪.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- ভাৰতীয় সংবিধানখন এখন লিখিত দলিল। সংবিধানৰ খচৰা প্ৰস্তুত কৰিবৰ বাবে ড° বি আৰ আম্বেদকাৰৰ সভাপতিত্বত সাংবিধানিক সভাই এখন খচৰা প্ৰস্তুতকাৰী সমিতি গঠন কৰি দিছিল। বহু কষ্টৰ মূৰত ১৯৪৯ চনৰ ২৬ নবেম্বৰ দিনা নতুন সংবিধানখন গ্ৰহণ কৰা হয়। ১৯৫০ চনৰ ২৬ জানুৱাৰীৰ পৰা ভাৰতীয় সংবিধানখন কাৰ্যকৰী কৰা হয়।
- ভাৰতীয় সংবিধানখন পৃথিৱীৰ ভিতৰতে দীৰ্ঘতম, সবাতোকৈ বৃহৎ আয়তনৰ আৰু পুংখানুপুংখ। বৰ্তমান ইয়াৰ অনুচ্ছেদৰ সংখ্যা ৪৪৪, ২৪ টা ভাগত বিভক্ত ইয়াৰ অনুসূচীৰ সংখ্যা ১২ টা।
- ভাৰতীয় সংবিধানখনক অনমনীয় আৰু নমনীয় চৰ্তৰ সংমিশ্ৰণ বুলি ক'ব পাৰি।
- ভাৰতীয় সংবিধানখনে পৰিবৰ্তনশীল পৰিস্থিতিৰ লগত যাতে খাপ খাব পাৰে সেই উদ্দেশ্যেৰে সংবিধান ৰচয়িতাসকলে এই কৌশলটো অৱলম্বন কৰিছিল।
- সংবিধানখনেই হ'ল দেশৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ আইন। ন্যায়পালিকা, কাৰ্যপালিকা আৰু বিধান পৰিষদ চৰকাৰৰ এই তিনিওটা বিভাগকে সংবিধানখনে নিয়ন্ত্ৰণ কৰি ৰাখে। ইয়াৰ কোনো এটায়ে সংবিধানখনক অৱমাননা কৰিব নোৱাৰে।
- ভাৰতীয় সংবিধানখনে ভাৰতক এখন আংশিকভাৱে একাত্মক বা আংশিকভাৱে যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰ হিচাপে প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে। লিখিত সংবিধান, সংবিধানৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠতা আদি চৰিত্ৰসমূহ ভাৰতীয় সংবিধানৰ যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বৈশিষ্ট্যসমূহৰ ভিতৰত অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব পাৰি। কিন্তু প্ৰকৃতাৰ্থত ভাৰতবৰ্ষক যুক্তৰাষ্ট্ৰ বুলি ক'ব নোৱাৰি। কাৰণ ইয়াত বহুতো অ-যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় অৱয়ব পৰিলক্ষিত হয়। এই অ-যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বা একাত্মক বৈশিষ্ট্যসমূহৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য যেনে — শক্তিশালী কেন্দ্ৰ, সংবিধান সংশোধনৰ কেইটামান কঠোৰ প্ৰক্ৰিয়া, এক নাগৰিকত্ব আদি। সেয়েহে ভাৰতীয় সংবিধানক যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় আৰু একাত্মক অৱয়বৰ সংমিশ্ৰণ বুলি ক'ব পাৰি।
- ভাৰতীয় সংবিধানে আৰু কিছুমান উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য হ'ল— বৃটিছ আৰ্হিৰ সংসদীয় চৰকাৰৰ ব্যৱস্থা, ধৰ্মনিৰপেক্ষতা, মৌলিক অধিকাৰৰ ব্যৱস্থা, স্বাধীন আৰু নিৰপেক্ষ ন্যায়পালিকা, ৰাজ্য আৰু কেন্দ্ৰৰ মাজত ক্ষমতাৰ সমবিতৰণ, প্ৰাপ্তবয়স্কৰ সাৰ্বজনীন ভোটাধিকাৰ, একক নাগৰিকত্ব আৰু জৰুৰীকালীন অৱস্থাৰ অধিকাৰ আদি।

৪.৫ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) গগৈ, অধ্যাপক পুৰন্দৰ ২০০০। *ভাৰতৰ প্ৰশাসন আৰু ৰাজনীতি* । গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

২) শৰ্মা, দুৰ্গা কান্ত , ৰফিক, জামান আৰু শৰ্মা ,ড° পূৰবী ২০০৫। *স্নাতক মহলাৰ ভাৰতীয় ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা— এক আলোকপাত* । গুৱাহাটী ঃ অসম বুক ডিপ'।

৩) পাল, ড° কৃপেশ চন্দ্ৰ আৰু নায়ক, প্ৰতুল চন্দ্ৰ ২০১১। *স্নাতক মহলাৰ ভাৰতৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা*। গুৱাহাটী ঃ অৰুণ প্ৰকাশন।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1) Chander, Prakash.(2000). *Indian Government and Politics*. New Delhi :Cosmos Bookhive Pvt. Ltd.

2) Ghai, K.K.(2007). *Indian Government and Politics*.New Delhi: Kalyani Publishers.

3) Kapur, Anup Chand and Misra, K.K. (2006). *Select Constitutions.*New Delhi : S. Chand and Company.

4) Pylee, M,V. (2006). *Constitutional Government in India.* New Delhi:S. Chand and Company.

৪.৬ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ ১২ টা

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ শুদ্ধ

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ ভাৰতৰ সংবিধানৰ প্ৰতি আনুগত্য প্ৰকাশ কৰা আৰু ইয়াৰ আদৰ্শ আৰু প্ৰতিষ্ঠানসমূহ , ৰাষ্ট্ৰীয় পতাকা, ৰাষ্ট্ৰীয় সংগীত আদিক সন্মান প্ৰদৰ্শন কৰা, প্ৰয়োজনীয় সময়ত দেশৰ প্ৰতিৰক্ষাকে ধৰি আন আন জাতীয় সেৱাৰ বাবে আগবাঢ়ি অহা, বৈজ্ঞানিক মানসিকতা, মানৱতাবোধ, অনুসন্ধান আৰু সংস্কাৰ মনোভাবৰ উন্নয়ন ঘটোৱা, ৰাজহুৱা সম্পত্তি ৰক্ষণা-বেক্ষন আৰু হিংস্ৰতা পৰিত্যাগ কৰা।

৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ (i) লিখিত সংবিধান

(ii) আংশিকভাৱে অনমনীয়, আংশিকভাৱে নমনীয়

(iii) সংবিধানৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব

(iv) প্ৰাপ্তবয়সস্কৰ সাৰ্বজনীন ভোটাধিকাৰ

৫ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ (i) শক্তিশালী কেন্দ্ৰ,

(ii) এক নাগৰিকত্ব,

(iii) সৰ্বভাৰতীয় লোকসেৱা ব্যৱস্থা

(iv) ৰাষ্ট্ৰপতিৰ জৰুৰীকালীন অধিকাৰ

৬ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ ৪৪ তম সংশোধনী

৭ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ ৪৪ তম সংশোধনী

৮ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ ভাৰতীয় সংবিধানত যিকোনো জৰুৰীকালীন অৱস্থাৰ লগত খাপ-খাব পৰাকৈ জৰুৰীকালীন অৱস্থাৰ অধিকাৰ সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে। এই ক্ষমতা আমাৰ দেশৰ ৰাষ্ট্ৰপতিৰ হাতত ন্যস্ত। ভাৰতবৰ্ষত তিনি ধৰণৰ জৰুৰী ক্ষমতা আছে -

(১) জাতীয় জৰুৰী কালীন অৱস্থা (অনুচ্ছেদ ৩৫২)

(২) ৰাজ্যিক জৰুৰী কালীন অৱস্থা (অনুচ্ছেদ ৩৬০) আৰু

(৩) আৰ্থিক জৰুৰী কালীন অৱস্থা (অনুচ্ছেদ ৩৬০)।

৪.৭ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ঃ কোনটো সংশোধনী আইনৰ যোগেদি মৌলিক কৰ্তব্যসমূহ ভাৰতীয় সংবিধানত সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে।

প্ৰশ্ন ২ঃ ৰাষ্ট্ৰ পৰিচালানাৰ নিৰ্দেশাত্মক নীতিসমূহৰ শ্ৰেণীবিভাগ উল্লেখ কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ঃ ভাৰতীয় সংবিধানখনৰ অনুসূচীৰ সংখ্যা কিমান?

প্ৰশ্ন ৪ঃ ভাৰতীয় সংবিধানৰ যিকোনো দুটা যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বৈশিষ্ট্য উল্লেখ কৰক।

খ) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ঃ মৌলিক কৰ্তব্য আৰু ধৰ্মনিৰ পেক্ষতা ভাৰতীয় সংবিধানৰ বৈশিষ্ট্য হিচবে ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ঃ ভাৰতীয় সংবিধানখন কিয় যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় আৰু একাত্মক বৈশিষ্ট্যসমূহৰ সংমিশ্ৰণ বোলা হয় ?

গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ঃ ভাৰতীয় সংবিধানৰ বৈশিষ্ট্য সমূহ আলোচনা কৰক ।

*** ***** ***